

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՆԵՐ*

1. Յարութիւն Թումանեանց. Բանաստեղծութիւններ. 1892—1899: — Թիֆլիս, տպ. Վրաց Հրատ. ընկ. 1899. 8°, 111 էջ, գին՝ 50 կոպ.:

Երեսուն և հինգ կտոր բերթուածոց ծրար մըն է, որոնք ի բաց առեալ Պուշկինի՝ Կովկաս և Պոետին, Լերմոնտովի՝ Հրեշտատ, և Նաղսնի՝ Մոռացային բերթուածները. ինքնագիր են: Թումանեանց արդէն ծանօթ գրիչ է ռուսահայ գրականութեան մէջ, և ունի տպագրած 5 կտոր գործեր, թարգմանութիւն թէ ինքնագիր: Չգող է ընդհանրապէս իր գրելը, և հատորիս մէջ ախորժով կը կարդացուին ժողովրդական լեգենդաները, որոց վիպական ձեւ տուած է Տաղաչափութեան մասին՝ զոր գործածած է Թումանեանց իր այս երկի մէջ՝ ըսելիք շատ բաներ կան, բայց Բագմավայի սիւնակներուն մէջ արդէն խօսուած ըլլալով՝ նոյն իսկ ներկայ տարւոյս մէջ նոյն խնդրոց վրայ, զանց կ'ընեմ, յիշեցնելով միայն, որ ռուսաւորի արուեստական կազմութիւնն ալ անհրաժեշտ կարեւոր է. վասն զի եթէ լաւ իմաստ մը լաւ կերպով չբացատրուի, չ'ազդեր ընթերցողին վրայ. և բանաստեղծի մը նուիրական պարտքն է՝ ըսածը լաւ կերպով ըսել, ինչպէս որ կ'ազդեն բերթողական արուեստից օրէնսդիրքը:

Հ. Ա. Ղ.

2. Դեմիրճեան Դերմակի՝ Բանաստեղծութիւններ. Հրատարակութիւն Երանունի Տէր Դրիգորեանի. — Թիֆլիս, տպ. Տ. Մ. Ռոստինկանցի, 1899. 8°, 34 էջ, գին՝ 25 կոպեկ:

Եթէ ըսեմ որ Դեմիրճեանի քնարի թելերը հիւսուած են վշտով ու ցաւերով, պիտի չսխալիմ. զի ամէն էջի մէջ կը լսես ազօթք, հառաչանք, վրդովմունք, արցունքի

հեղեղներ, տանջանքներ, վշտերէ անքնութիւն, անյուսութիւն, մոռցուած սէր, ան, վախ, և այլն, և այլն, որ կարդացողին վրայ տեսակ մը մաղձոտութիւն յառաջ կը բերին: Եթէ իրացընէ վիշտը բանաստեղծութեան մէջ առաջին տեղին ունի, բայց բանաստեղծ ըլլալու համար ալ մարդ հարկ չէ որ ախուսթիով լեցընէ էջեր, և միայն տխուր նուագներ լսեցընել տալ. ապա թէ ոչ՝ առուեստական ձեւ մը կ'առնու այն. վիշտը համեմի կը նմանի, որուն շափազանց գործածութիւնը անմարսելի կը դառնայ ընթերցողին մտաց մէջ: — Ի բաց թողլով տաղաչափութիւնը՝ որուն կանոնաց ուն մեծաբանք չի տեսնուիր գրեւորիս մէջ, կրնանք վկայել՝ որ Դեմիրճեան բանաստեղծ անուան արժանի է, մանաւանդ եթէ գիտնայ ճարտարուն համեմել խիղճն ու ծիծաղը լացին ու հեծեծանաց հետ, և տաղաչափութեան կանոնաց ալ բիշ շատ ուշ գնէ:

Հ. Ա. Ղ.

3. Ազգագրական Հանդէս, պատկերազարդ. Երրորդ տարի, Դ. Գիրք. 1898 — N. 2. Թիֆլիս. Եր. Լալայեանց: — Թրդթատարական միջանկեալ դիպաց պատճառաւ վերջերս հազիւ ստացանք սոյն կարեւոր թիւը՝ որոյ բովանդակութիւնը կը փութանք ամփոփել հոս: — Միեւ և ըստիւր յօդուածներ են հետեւեալքն.

1. Չանգեղոզ (էջ 7—117) Եր. Լալայեանցի: Հիմնային աշխատասիրութիւն՝ յորում կը պարունակուին Չանգեղոզի պատմական տեսութիւնն, աւանդութիւնք, տեղագրութիւն, բնագրութիւն, քաղաքական մասն, արարողականն, և այլն. որոց ընթերցումն ոչ միայն շահաւէտ այլ և հետաքրքրական և ազգային աւանդից սիրողաց: Եւ թէպէտ յօդուածագիրն իրեն նպատակ դրեր է ապագայ ուսումնասիրութեան համար նիւթեր պատրաստել, սակայն թուի թէ այդ փափաքելի ուսումնասիրութեան շէնքն կիսով չափ բարձրացիր է արդէն իւր Զանգեղն:

2. Համշէնցի Հայեր (էջ 117—143) Թ.

* Շնորհակալութեամբ տառցած ենք «Երեւան» շաբաթականը, որոց մատին ուրիշ անգա-

մուսն կը թողունք զբախտականներու:

Մուրատեանցի։ Առաջին յօդուածին հաւասար հետաքրքրական իւր բովանդակած տեղագրութեանքն, վիճակագրութեամբ, սովորութեամբք և այլն։

3. Քիչորէրը իրանց տանը (էջ 143—175) Հ. Առաքելեանի։ Յօդուածագրին հմտութիւնը կը ցուցնեն հետեւեալ կէտերն, այսինքն, Գրդաց ծագման, ցեղից, սովորութեանց, զբաղմանց, և այլն, վրայ գրածներն. որք թէպէտեւ ամենուն համար չեն նորութիւնք, այսու հանդերձ հայկական պատմութեան կամ աւանդութեան հետամուտ անձանց մտաց մէջ պէտք է որ տեղ մը գրուին։

4. Հայ-Բոշաներ Վ. Փափագեանի։ Եւրոնակութիւն է Գ. Գրդց մէջ դրուած առաջին ընտիր յօդուածին. իսկ ներկայիս մէջ հեղինակին կը նկարագրէ անոնց ծագումը, լեզուն, կենցաղը, զբաղմունքները, և որ շատ հետաքրքրաշարժ է, իրաւաբանական սովորութիւնները. մարդարանական տեղեկութիւններ կու տայ, և ի վերջոյ բառարան մ'ալ կը գնէ։ Անտարակոյս այս երկրորդ մասն շատ աւելի շահագրգիռ է, իսկ յօդուածին ամբողջութեան մէջ կը տիրէ լուրջ ուսումնասիրութիւն։

5. Բոշաների գործածութիւնը Երեւանի եւ հանգում Ս. Չեխնսկու (էջ 177—202), Ազգային և օտար բնապատմաց և բուսաբանից հետաքննութեան և ընթերցման արժանաւոր յօդուած մ'է։

Պարզապէս յիշատակենք ևս յաջորդներն ալ՝ որք Հանդիսին մէջ իբրեւ ազգային գունոց փոփոխութիւնք կը ներկայանան մեզ. և են. 6. Շիրակի ժողովրդական երգեր, Մ. Իսահակեանի. — 7. Դրածկալեզուներ, Ե. Լ. — 8. Կարնայիս արդիւնքներ, Ա. Քալանթարի. — 9. Գրախօսութիւն, Ս. Լիսիցեանի։

Իսկ ինչ ինչ յօդուածոց մասին՝ գուցէ ներուրի մեզ խորհրդածել այսպիսի միայն՝ որ Ազգագրական Հանդիսին ուղղութիւնէն շեղեալ գծեր են, կամ իբրեւ արտակարգ ունեւոր. վասն զի իւրաքանչիւր յօդուած Հանդիսին մէջ, թուի, պէտք է ըստ անուան ազգային բնադրոշմը կրել, մինչդեռ Մարդարանաբան Զիշ շատ խնդիր վերցընող և

փշալից յօդուածն շատ և շատ հեռուն կը դիտէ, մանաւանդ որ այսպիսի խնդրոց լուծման և նոյն իսկ լուսաբանութեան համար ստուար մատենանք կարևոր են։ Հետեաբար՝ Մարդարանութիւն մասին ներքոյ բովանդակեալ երեք կամ չորս յօդուածներն ընտիր ազգագրական Հանդիսին բնադրոշմին վրայ ստուեր մը կը ձգեն, առանց որոց իւր զուտ Ազգագրական ասպարիդին մէջ պիտի գրաւէ առաջին բարձրաստիճան տեղեաց մին։

Յարգոյ Հրատարակիչն ի սկիզբն Հանդիսին կը թուէ Դ. Գրդց մէջ բովանդակուած նկարները. 1. Չանգեղուրի քարտէջ (որուն լուսագոյն յաջորդութիւնն ցանկալի էր). 2. Չովէժ «Շուսան». 3. Գորիս. 4. Քարաշուշներ կիս. 5. Գորիսեցի. 6. Ծիծեռնալուս. 7, 8. Պղնձե առօրներ. 9. «Ճոճք». 10. Կաթնատնտեսական գործիքներ. — և ապա կը յաւելու. «Յաւում ենք, որ արտասահման պատուիրած մի քանի քլիշաները շատացուցին ներկայ գրքում գետեղելու, առաջիկայ գրքում համեմատաբար աւելի պատկերներ կը լինին»։

Հ. Ս. ՍԱՐԵՆՍ

4. Լոյս տեսաւ Բանասերի Բ. զիրքն, որով Մեծ. Կ. Յ. Բասմաշեան զարձեալ ցոյց կու տայ իբր ի հայելոյ իւր անխնջ եռանդն, կարգաւորեալ ընտրութիւնն և հմտութիւնն։ Բանասեր՝ նիւթերու ճոխութեամբ և կարեւորութեամբ այս Բ. գրքով աւելի կը գերազանցէ քան զիւր անդրանիկ զիրքը։ Կարբիւր, Երմոնի և Մէլէ հայագիտաց յօրանոց ալ, հանդերձ իրենց փորքի կենսագրութեամբ, կը յաւելուն յոյժ հանդիսոյ յարգը։

Առաջին երկու յօդուածներով կը խօսի ինքնին Պ. Բասմաշեան կրկին արձանագրութեանց վրայ, որք Եւրոպա և Ղազանի գիւղերու մէջ՝ Արմաւիրի մօտ, դառնուած են Գեւ. Մեքուպ արքեպ. Սմբատեանցի ևս հաջորդութեամբ. արձանագրութեանց առաջնոյն համար, զոր ի Փարիզ Արևելագիտաց ԺԱԵ Համաժողովին առջև կարդացած է, կ'ըսէ. «Այս արձանագրութեան զիսաւոր օգուտն այն է՝ որ վանեան բաղդաբուր կը

ճոխացնէ երկու նոր բառերով, որոնք են գոռի (վան) և արխառի (սերունդ) :

Ասոնց կը յաջորդեն ուրիշ երկուք, որոնք նոյնպէս բնեռագրաց ձեռքը Հայ աշխարհի վրայ մեզ խօսին. առաջինն արդիւնք է Բեյք և Լէման գերմանացւոց ի Հայս ուղևորութեան մը, զոր կը ծանօթացնէ թարգմանութեամբ Յ. Յ. Ճէլալի. երկրորդն Շանթի որ իւր գննութիւններէն կը հետեցընէ թէ «Քետացւոց ու Կասպագովկացւոց լեզուին միջև իրական խնամութիւն մը» կայ :

Ս. Նիկողայոս և Ս. Հրեշտակապետ ե. կեղեցիկներու վրայ եղած ծանօթութիւնը, նկարագիրներ են Պոլսոյ ֆէլէի և Պալաթի թաղերուն եկեղեցեաց, Պ. Բասմաշեան մէջ կը բերէ հնախօսական իւր այս աշխատութեան մէջ Հ. Ղ. Ինճիճեանի խօսքերը և հետզհետէ դրանց, փեղկերու, գերեզմանաց, պատկերաց և խաչքարերու վրայ եղած արձանագրութիւնները. կը յիշէ ձեռագիր աւետարան մը որուն Կարնոյ թէ Պալաթի վերաբերելուն վրայ կը տարակուսի, զբազրիս ժամանակը, զրիչը, տեղին անյայտ է :

Հետաքրքրական կը գտնենք «Լևոնի Ե. Բէի ընծայեալ վարդն ոսկեղէն», պատմական յօդուածը, յորում նախ կը նկարագրէ, Կարբիէր, Հոովմայ ֆահանայապետաց ԺԱՐԷ դարէն ի վեր ոնեցած սովորութիւնը ոսկեղէն վարդ նուիրելու, երկրորդ թէ մեր Լևոն վերջին թագաւորն ալ այս պատուանշանն ընդունեցաւ յԱվինիոն Կղեմէս Է. պապէն, երբ ազատեցաւ իւր եօթնամեան գերութենէն և Գահիրէն անցաւ ի Վենետիկ և աստի յԱվինիոն և ոչ ի Հոովմ. թէ ինչո՞ւ առաջին և ոչ յետին թագաքիս մէջ՝ կ'ապացուցանէ Յովհաննէս Գարգիլի՝ Լևոնի խոստովանաձօր ժամանակագրութիւն Հայոց զբոյժն, և անիկ ալ աւելի, ի վատական գտնուած քահանայապետական արձանագրութիւն մը : Լևոնի ընծայուած ոսկեղէն վարդի կշիռն կը բարձրանայ 329 գրամի, իսկ արծե՛քն 1133 ֆրանկի :

«Մարկիոն Հայ գրականութեան մէջ» գրուածով զէմ կ'ենլէ Վ. Երմոնի հայագէտ քահանայն Պրոֆ. Ար. Հառնաքի սխալ կարծեաց և անտեղի քննադատութեանց, հաս.

տատելով Մարկիոնի աղանդին նկատմամբ Եղնկայ Կողբացւոյ վկայութեանց ճշգրտութիւնը :

Բանասէր լեզուաբանական մասամբ ալ ճոխ է Պր. Ա. Մէլէի սուր անդրադարձութիւններով. կը բացատրէ թէ ինչո՞ւ «յամոսան» և ոչ «յամիս» ձևն կը գործածուի. կ'անցնի «քանի մի միավանկ կատարեալ ներու մասին», կը քննէ «գերանունական արմատներու եզակի սեռականը» և «Աշխարհարարի մէջ ազգական անուանց սեռականն «— ոչ» ով» ըլլալն :

Հրաչեան Բ. Աճառեան կը մասնակցի պատուական հանդիսիս գրելով «Գնչուներն Հէքեմ մը նմանողութեամբ Հայկականին» :

Այսպիսի՝ Բանասէրի չորս թերթերն, իսկ մնացած երկուքն կը պարունակեն «Պարիսի ազգային մատենադարանին Հայերէն ձեռագրաց ցուցակ»ը. «Մատենախօսական» ստացուած գրքերու. և Ս. Վ. Պարոնեանի քննական յօդուածը «Մովսիսի Խորենացւոյ Պատմութիւն Հայոց ուղղագրեալ և ծանօթագրեալ». որով Բանասէր լուրջ գիտողութիւններով կ'աւարտի :

Բազմավէպը կը գնահատէ Պ. Կ. Բասմաշեանի գրական այս երկրորդ աշխատութիւնը. Յարգելի հեղինակը յաջողած է, իւր տոկուն աշխատութեամբ բանասիրաց զովեստից պսակին իրաւամբ արժանանալ : Բանասէրը հայ լրագրութեան ամենէն փայլուն արբանեակներէն մին համարեն անշուշտ չափազանցութիւն մը չէ : Ամբողջ հայ լրագրութիւնը զրուատելի տողերով ողջունեց փարիզու հայ բանասիրական թերթը, նկատելով զայն Հայոց մտքի յառաջադիմութեան մի շօշափիլի փաստ. բանասէրը ու լրագրութիւնը քաջալերեցին հայ բնեռագրութեան մասնազէտը, փափարելի էր որ նոցա ուղղութեան հետեւին նաև գրասէր հայ բարերարներն. մեր ազգին մեծարդ. հարուստ շնորհը թող ձեռք կարկառն Բանասէրին, ամբողջ հայ լրագրութիւնը երաշխաւոր կ'ըլլայ, իրենց նիւթական աշակցութեան արդիւնաւոր լինելուն :

Հ. Գ. ԶՐԱՅԵԱՆ

